

wiedliwości. Niewątpliwie omawiana monografia jest jedną z najcenniejszych tego typu publikacji naukowych w Polsce. Zawiera wiele cennych uwag i spostrzeżeń, które mogą stanowić punkt wyjścia dla dalszych dyskusji i rozważań oraz polemiki.

Krzysztof Orzeszyna
Katedra Praw Człowieka Instytut Prawa KUL

Wojciech G ó r a l s k i, *Błąd co do przymiotu osoby a ważność małżeństwa kanonicznego (kan. 1097 § 2 KPK)*, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2012, ss. 334.

Prawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. podaje definicję małżeństwa, określając je jako przymierze, przez które mężczyzna i kobieta tworzą wspólnotę całego życia i zmierzają do realizacji właściwych tej wspólnocie celów (kan. 1055). Przymierze małżeńskie jest aktem prawnym, jest umową małżeńską między zdolnymi prawnie do jej zawarcia. Istotą umowy małżeńskiej jest zgoda mężczyzny i kobiety wyrażona jako wzajemny akt woli (kan. 1057 § 2). Zgoda małżeńska, aby była aktem prawnie skutecznym, to znaczy stwarzającym małżeństwo, musi istnieć u obojga nupturientów i nie może być dotknięta wadami. W przypadku wady konsensu małżeńskiego, czy to z prawa naturalnego, czy z prawa pozytywnego, umowa małżeńska jest nieważna.

W katalogu wad zgody małżeńskiej prawodawca podaje m.in. Błędy dotyczące faktu lub prawa. Błąd w kanonistyce oznacza fałszywy sąd o rzeczy. Ten jest w błędzie, kto ma fałszywą wiedzę na jakiś temat. Nieprawdziwy osąd może dotyczyć osoby nupturienta lub jego przymiotu. Umowa małżeńska jest nieważna, jeżeli przy jej zawieraniu wystąpił błąd co do poślubionej osoby. Przyczyną tego błędu jest sama osoba kontrahenta (kan. 1097 § 1). Istnieje także błąd co do przymiotu osoby. W przypadku wady zgody małżeńskiej dotkniętej tym błędem małżeństwo jest zawarte ważne, chyba że przymiot dotyczący kontrahenta został bezpośrednio i zasadniczo zamierzony (kan. 1097 § 2). Błąd co do przymiotu osoby staje się błędem istotnym, skutkującym nieważnością małżeństwa wtedy, gdy cecha (przymiot) nupturienta jest wyznacznikiem wyrażenia zgody małżeńskiej. Ta cecha kontrahenta staje się „ważniejsza” niż sama osoba. Przymiot obiektywnie nie musi być wielkiej wagi, wystarczy, że dla zawierającego małżeństwo jest istotny i stanowi wyznacznik wyrażenia zgody.

Problematykę dotyczącą błędu co do przymiotu osoby podjął ks. prof. Wojciech Góralski w swojej książce zatytułowanej *Błąd co do przymiotu osoby a ważność małżeństwa kanonicznego (kan. 1097 § 2 KPK)*. Profesor Góralski jest kierownikiem

I Katedry Kościelnego Prawa Małżeńskiego i Rodzinnego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, sędzią diecezjalnym w Sądzie Biskupim w Płocku, założycielem i redaktorem naczelnym rocznika „Jus Matrimoniale”, wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, członkiem Komitetu Nauk Prawnych PAN, autorem licznych prac z zakresu kanonicznego prawa małżeńskiego, historii prawa kanonicznego oraz prawa wyznaniowego. Wspaniały dorobek naukowy W. Góralskiego oraz wiedza poparta długoletnią praktyką sądową składają się na wysoki poziom merytoryczny prezentowanej publikacji.

Autor dokonuje analizy historyczno-prawnej nowego tytułu stwierdzenia nieważności małżeństwa, wprowadzonego do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., jakim jest *error qualitatis personae*. Odniesienie się do tradycji kanonistycznej pozwala lepiej zrozumieć kształtowanie się wspomnianej wady konsensu małżeńskiego.

Książka została podzielona na dwie części. Pierwsza ukazuje kształtowanie się doktryny, orzecznictwa i ustawodawstwa w przedmiocie błędu faktycznego, druga stanowi analizę błędu co do przymiotu osoby w aspekcie substancjalnym i procesowym.

Poszczególne części publikacji zostały podzielone na rozdziały. Na część pierwszą składa się sześć rozdziałów (ss.17-180) natomiast część drugą tworzą trzy rozdziały (ss. 181-302). Każdy rozdział wieńczy uwagi końcowe.

W rozdziale pierwszym zostało przedstawione kształtowanie się doktryny w omawianym przedmiocie w okresie klasycznym (XII-XIII w.) Autor analizuje stanowisko przedstawicieli tego okresu, m.in. Gracjana, Piotra Lombarda, św. Tomasza z Akwinu, św. Bonawentury. Odwołuje się także do dekretystów. Przedstawiciele doktryny XII i XIII wieku wskazywali, iż kontrahent zawierając małżeństwo może zwracać szczególną uwagę na określony przymiot współmałżonka. Pośrednio dostrzegano możliwość intensywnego zaangażowania woli kontrahenta w stosunku do określonych przymiotów drugiej strony. Żaden jednak ze wspomnianych przedstawicieli doktryny nie brał *explicite* pod uwagę dzisiejszej wady konsensu, jaką jest błąd co do przymiotu osoby, jako przyczynę wystarczającą do stwierdzenia nieważności małżeństwa.

W drugim rozdziale Autor charakteryzuje okres poklasyczny (od połowy XIV w. do końca XVI w.) Myśl kanonistyczna dotycząca błędu została podjęta przez przedstawicieli tego okresu. Prof. Góralski przedstawia m.in. stanowisko Antoniego z Asti, Raniero Giordaniego z Pisy, Alberyka z Rosaty, św. Antonina z Florencji, Jana Cagnazzo, Dominika Soto, Jana Medina. Wspomniani przedstawiciele okresu poklasycznego nie stwierdzali możliwości orzeczenia nieważności małżeństwa ze względu na błąd co do przymiotu osoby. Autor zauważa, że przedstawiciele doktryny tego okresu dokonują rozróżnienia pomiędzy błędem co do przymiotu (niemotywuującym) i błędem co do przymiotu będącym przyczyną małżeństwa (błędem motywuującym).

Rozdział trzeci jest analizą doktryny kształtującej się w XVII w. W. Góralski odwołuje się m.in. do stanowiska Tomasza Sáncheza, który interpretował myśl tomistyczną i podał dwie możliwości stwierdzenia nieważności małżeństwa powo-

dowane przez błąd co do przymiotu osoby: w przypadku błędu określającego osobę oraz w przypadku postawienia warunku (w odniesieniu do błędu dotyczącego przymiotu wspólnego). W analizowanym okresie znaczące okazało się rozróżnienie dotyczące dwóch różnych stanów intencjonalności: intencji jedynie motywującej decyzję oraz intencji, mocą której przymiot wchodzi w zakres przedmiotu zgody małżeńskiej.

W rozdziale czwartym ukazane zostało kształtowanie się w XVIII w. doktryny w zakresie błędu co do przymiotu osoby. Autorzy tego okresu, m.in. św. Alfonso Liguori, wnieśli znaczący wkład w rozwój myśli kanonistycznej, która znalazła swój wyraz w KPK z 1983 r. W analizowanym okresie większość autorów kierowała swoją uwagę badawczą bardziej ku postaci błędu co do przymiotu osoby skutkującą nieważnością małżeństwa.

Kolejny, piąty rozdział nosi tytuł „Ewolucja doktryny orzecznictwa w przedmiocie waloru prawnego *error qualitatis* od połowy XIX w. do KPK z 1917 roku”. Autor zauważa, że w XIX stuleciu autorzy zajmujący się małżeństwem ograniczali się do powtarzania przyjmowanych powszechnie ustaleń. Prawodawca w KPK z 1917 r. stanowiąc, że błąd co do przymiotu osoby, choćby był przyczyną umowy małżeńskiej, pozostaje prawnie nieskuteczny do stwierdzenia nieważności małżeństwa, natomiast jedynym przypadkiem błędu co do przymiotu osoby, mogącym skutkować nieważnością jest *error qualitatis redundans in errorem personae* (kan. 1093 § 2, n. 1).

Błąd skutkujący nieważnością małżeństwa, określony w KPK z 1917 r. jako *error redundans*, stał się tematem wielu dyskusji. Rozdział VI publikacji, zamykający pierwszą część, ukazuje, jak w szerszy sposób zinterpretowano przywoływany błąd. Stało się to widoczne szczególnie w orzeczeniu rotalnym c. Canales z 21 kwietnia 1970 r., znacznie odchodzącym od wielowiekowej tradycji kanonistycznej. Autor analizuje wspomniany wyrok i wskazuje jego wpływ na kształtowanie się kan. 1097 § 2 KPK z 1983 r., a także przedstawia prace Papieskiej Komisji do Rewizji KPK dotyczące analizowanego kanonu.

W rozdziale pierwszym drugiej części publikacji Autor omawia kan. 1097 § 2. Przedstawia, czym jest błąd i co stanowi jego przedmiot, przypomina wielowiekową tradycję zapisaną w pierwszej części kan. 1097 § 2, która stanowi, że generalnie błąd co do przymiotu osoby, chociażby był przyczyną małżeństwa, nie skutkuje nieważnością umowy między kontrahentami. Następnie ukazuje stanowisko prawodawcy, który deklaruje, iż w przypadku zamierzenia przymiotu bezpośrednio i zasadniczo można stwierdzić nieważność zawieranego małżeństwa.

Rozdział drugi traktuje o źródle skuteczności unieważniającej błędu co do przymiotu zamierzonego bezpośrednio i zasadniczo oraz mechanizmu unieważniającego. Autor odwołuje się w tym względzie do doktryny kanonistycznej, a także do praktyki w orzecznictwie. W. Góralski wyciąga wnioski twierdząc, iż biorąc pod uwagę źródło skuteczności przedstawianego błędu, należy mieć na względzie relację błędu do zgody małżeńskiej. Przez akt woli przymiot staje się istotnym elementem przedmiotu zgody. Jeżeli więc tego przedmiotu zabraknie, to tym samym nie będzie zgody małżeńskiej, a bez niej małżeństwo będzie zawarte nieważnie.

Rozdział trzeci – „Dowodzenie błędu co do przymiotu zamierzonego bezpośrednio i zasadniczo”. Według Autora dowodzenie ma przekonująco wykazać, iż w konkret-

nym przypadku weryfikują się wszystkie elementy składające się na całokształt figury prawnej, określonej w kan. 1097 § 2, a konkretnie w drugiej jego części. W. Góralski określa przedmiot i sposób dowodzenia, a także ważniejsze problemy w rozstrzyganiu spraw w przedstawianym zakresie w orzecznictwie rotalnym.

W zakończeniu Autor podsumował wyniki analizy, jakie przeprowadził w poszczególnych rozdziałach. Zawarł w nich własne wnioski *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*, które w sposób szczególny powinny być podjęte w pracy sądów kościelnych.

Bogata w źródła i opracowania zagraniczne bibliografia została podzielona na dwie zasadnicze części: źródła i literaturę. Poszczególne części mają także własny spójny i logiczny podział.

Publikacja ks. prof. Góralskiego jest niezwykle cenną monografią z zakresu kościelnego prawa małżeńskiego. Autor w sposób chronologiczny ukazał kształtowanie się doktryny w przedmiocie błędu dotyczącego przymiotu osoby bezpośrednio i zasadniczo zamierzonego. Stosując także kryterium merytoryczne dał klarowny, spójny wykład dotyczący podejmowanej kwestii. Na wysokie uznanie zasługują analizy prawne, oparte na materiale źródłowym, a także wnioski z przeprowadzonych analiz. Synteza tych wyników została przedstawiona pod koniec każdego rozdziału oraz w zakończeniu publikacji.

Podjęta problematyka rzadko bywa tak szczegółowo analizowana w kanonistyce polskiej. Stąd publikacja ks. Góralskiego stanowi cenne źródło i pomoc zarówno w pracy naukowej, jak i w praktyce sądów kościelnych. Recenzowane dzieło znacząco ubogaca polską literaturę kanonistyczną.

Michał Grochowina

Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL